

YEARBOOK OF THE GEORGE BARIȚIU HISTORY INSTITUTE OF CLUJ-NAPOCA SERIES *Humanistica*

ISSN 1584-4404
humanistica.ro

Act și interacțiune (inter-afectivitate)

Daniel Sas

Cite this article: SAS, Daniel (2022) *Act și interacțiune (inter-afectivitate)*, in: 'Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica', Vol. 20, pp. 91-105. DOI: [10.5281/zenodo.7017758](https://doi.org/10.5281/zenodo.7017758)

© 2022: The Publishing House of the Romanian Academy
Journal published online: 2003
Submit your article to *Humanistica Yearbook*

ACT ȘI INTERACȚIUNE (INTER-AFECTIVITATE)

Daniel Sas

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca,

Abstract: *ACT AND INTERACTION (INTER-AFFECTIVITY). Language is both (generator of) language and affect at the same time; we understand, thus, that there exists an intimate link between the two. Aristotle's Rhetoric demonstrates this coupling: the affect needs a symbolic justification. Obviously, one has to distinguish between so-called imaginary affects and symbolic affects. Can one speak, in the case of the human subject, about a type of communication that takes place exclusively in the imaginary register? What is the symbolic justification of the subject's affective disposition – is not anxiety, trust, astonishment the spring of the speech act?*

We become, after saying intersubjectivity, intercorporeality or interaffectivity – in a word, interaction –, sensitive to that prefix (inter), which seems to point to a mysterious mediating element that is capable of linking distinct consistencies. Intersubjectivity presupposes the existence of at least two already constituted subjects (whatever their nature). But isn't the relationship always already given (as an originary phenomenon), in the sense that it is impossible to conceive the subject outside of this relationship – introjected as a psychic structure? In other words, the above-mentioned prefix implies an interdependence, as well.

In the same order of ideas, intercorporeality or interaffectivity presupposes the existence of at least two lived bodies or affective dispositions that are already constituted, i.e. established in an intimate interconnection.

The particle in question also reveals the presence of a medial (transcendental) domain – an activity that is demonstrable and sensitive through its effects. Thanks to modern science, we have gained a vast knowledge of the nature of the object, the value of which is confirmed by its (this knowledge's) ability to alter the very structure of reality. We are nevertheless rather still ignorant of the in-between that determines the ontological form of the (human) subject.

Phenomenology – and phenomenological psychiatry in particular – is a science of subjective mechanisms, or rather of this transcendental space that provide thus a more authentic perspective on affectivity. Fuchs' (2013) effort is to demonstrate the thesis that a certain (unconscious) intercorporeal resonance – more precisely, an inter-sensory one – is the condition of possibility of affective life, affectivity being, therefore, in fact, interaffectivity. The argument would be convincing indeed if it did not ingrain in us the suspicion of a binary (circular) relationship that forecloses the subject – in a similar way to that of positivism/behaviourism, whose proximity is probably contagious.

However, normal perception or affectivity is, as Fuchs (2005) tells us, the effect of the dynamic balance between the pre-reflexive intentionality of the resonant body and the Husserlian synthetic intentionality of transcendental consciousness – of the

functional unity between a sensory meaning and a common (intersubjective) sense, in short, between sensation and apperception. Dynamic equilibrium or functional unity imply, after all, a certain activity: the intentional component naturally tends, and succeeds, in limiting the wild (sensory) expressiveness of the signifier.

Why then do we suspect the phenomenological approach to be affected by the foreclosing of the subject? This is because synthetic intentionality cannot regulate sensory intentionality (jouissance) in the absence of a castrated subject – divided in relation to the signifier. The subjective vacuole is precisely the linking element, and the space of conversion, between perception and consciousness.

Keywords: Act, Affect, Depression, Imaginary, Unconsciousness, Inter-Affective, Inter-Corporeal, Intentionality, Intersubjective, Language, Pre-Reflexive, Symbolic.

ÎN LOC DE INTRODUCERE

Vom începe cu o scurtă explicitare a titlului. Spunem *act și/sau interacțiune* pentru că diferența onto-logică – între izvor și lucru instituit – trebuie respectată. Din punct de vedere operațional, ar trebui să spunem însă: *actul ca interacțiune*, expresie ce dezvăluie o anumită afinitate între cele două. Interacțiunea sau relația la alteritate este prima implicație a actului, însă numai în măsura în care se conservă poziția unui act auto-referențial.

Este, ne spune Husserl (*apud* Zahavi, 1998, p. 20–21), o absurditate să vorbești despre un conținut inconștient, care ar deveni ulterior conștient. Conținutul interacțiunii este însă, de fiecare dată, un act (de limbaj) inconștient: actul determinat este o relație ce reverberează la nivelul Celuilalt, aflându-și abia aici sensul.

Altfel spus: conștiința și inconștientul coincid la nivelul originii, i.e. la nivelul unui act ce se semnifică pe sine însuși. Identitatea cu sine a originii (actului) este dinamică, la rândul său deja divizată, adică productivă. Actul poate fi ulterior tematizat numai în măsura în care este deja dat.

Ajungem astfel la problema structurii ori a infrastructurii actului ca interacțiune. Are loc, după suprimarea tensiunii primitive, înscrierea actului, la nivelul unei materii ce-și așteaptă impacient funcția, ca relație intențională sau raport intersubiectiv/inter(afe)ctiv. Suprimarea diviziunii originare este totuna cu un soi de retragere a prezenței actului, a prezenței din care porcede actul.

Apoi, genul nu se poate înscrie fără rest la nivelul speciei, mai precis, al specimenului. Restul acestei înscrieri devine termenul mediu – elementul intermediar ce (men)ține în funcțiune interacțiunea. Am putea spune, imitându-l pe Lacan, în măsura în care acesta îl reciclează pe Aristotel, că identitatea cu sine a unui act perfect nedeterminat, care se semnifică pe sine, restaurând astfel diferența dintre subiect și obiect (predicat), este obiectul-cauză a(l) dorinței de cunoaștere. Este însă important să recunoaștem, pentru a face posibilă recunoașterea ce asigură relația dintre subiect și Celălalt, că misteriosul obiect al dorinței (umane) este

încadrat, limitat și structurat de semnificant, adică vehiculat prin intermediul unei consistențe literale.

ANGOASA CA RESORT AL ACTULUI

„A acționa înseamnă a opera un transfer de angoasă” (Lacan, 2004/2016, p. 77). Aceasta este, în definitiv, o observație clinică. Pe de altă parte nu se referă în mod necesar la angoasă și nici nu epuizează esența actului. Apoi este *numai* o aserțiune, i.e. descrierea unui mecanism (psihic), deci nu are valoarea unui act de limbaj. Clasa aserțiunilor/propozițiilor cu valoare de adevăr descrie dimensiunea imaginară a limbajului; aserțiunea pune în mișcare mecanismul alienării subiectului. Actul de limbaj, în schimb, angajează aspectul simbolic, adică responsabilizează subiectul în raport cu celălalt.

Regăsim această diviziune în domeniul afectului? Putem vorbi oare despre afecte simbolice sau etice spre deosebire de afecte imaginare? Sau există de asemenea afecte indifferente d.p.d.v. moral?

Furia este, în interpretarea lui Aristotel (2019), un afect justificat de disprețul, aroganța ori violența manifestate în mod necuvenit; afectul în cauză este însoțit, pe de o parte, de durere pentru o nedreptate suferită (realmente) sau numai imaginată, iar pe de altă parte, de un soi de juisare ce vizează răzbunarea. Mânia este, deci, un afect problematic.

Această caracterizare prezintă furia drept resentiment, or, resentimentul este numai o specie a mâniei. Nici blândețea, opusul furiei, nu poate fi necalificată. Blândețea se adresează și își obține justificarea din partea umilinței, a (po)căinței ș.a.m.d. Suntem de asemenea blânzi, ne spune Aristotel (2019), cu cei care ne intimidă ori cu cei care au acționat din resortul furiei, știind că furia este însoțită de durere. Blândețea caracterizează deopotrivă bucuria prilejuită de satisfacerea unei nevoi ori dorințe.

Cunoașterea naturii semnificante a fiecărui afect orientează arta retorică. Avem în continuare în vedere următoarele pasiuni fundamentale: iubirea și ura. Iubirea este indisolubil legată de prietenie. „Prieten este cel care iubește și care de aceea/ca atare este iubit” (Aristotel, 2019, p. 88). Iubirea prietenească vizează, fără să precupească vreun efort personal, obținerea binelui ce orientează interesul celui alt. Iubirea se bucură împreună cu cel care are curajul bucuriei și suferă alături de cel care pătimește din cauza propriei sale neputințe. Încrederea este însă fundamentul iubirii prietenești.

Nu ne putem încrede însă decât în semenii noștri generoși, curajoși, drepți, într-un cuvânt, în cei virtuoși. Subiectul nu este suma actelor sale, însă conduita ce asumă în act idealul virtuții inspiră, pur și simplu, încredere. Care este antiteza iubirii (prietenești)?

Aristotel ne explică că nu putem obține cunoștințe despre ostilitate și ură decât din ceea ce contrazice în mod nefiresc principiul prieteniei. Este foarte

interesantă distincția aristotelică dintre furie și ură: furia are o miză personală și este îndreptată împotriva unui individ presupus a fi nedreptățit subiectul afectului în cauză; obiectul mâniei este, așadar, un oarecare ipochimen ori o trăsătură particulară; ura vizează, în schimb, o întreagă categorie, obiectul său fiind astfel clasa tuturor indivizilor care au în comun o anumită însușire.

Furia nu dezumanizează complet, ci reține o oarecare sensibilitate pentru soarta destinatarului său; ea poate fi atenuată în timp ori chiar vindecată de realizarea chiar și parțială a impulsului vindicativ, organizat, în definitiv, de legea talionului. Mânia este un afect trecător; subiectul cuprins intermitent de aceasta este capabil de îndurare în fața *destinului* potrivit al celui care l-a nedreptățit.

Ura este, în schimb, o pasiune din start inumană – incurabilă și neîndurătoare, tot așa cum iubirea adevărată (*agape*) este non-umană.¹ Ura este o pasiune profund perversă; natura pervertită a acestui afect se dezvăluie mai ales atunci când ostilitatea își derivă justificarea și forța dintr-o cauză dreaptă, i.e. atunci când purcede la exterminarea fără deosebire a tuturor membrilor clasei nedreptilor, păcătoșilor, opresorilor etc. Cuvântul de ordine al acestei atitudini mortifere pare a fi sintagma: *lupta de clasă*.

Aristotel analizează în continuarea cărții a 2-a din *Retorica* alte câteva perechi de afecte aflate într-un raport de opoziție: frica și încrederea întrepidă, rușinea sau pudoarea și obscenitatea, bunăvoința și meschinăria.

Compasiunea (mila) și indignarea sunt manifestările aceleiași atitudini etice, deși sunt oarecum contradictorii: mila este o patimă justificată de nenorocirea care-l lovește nemeritat pe celălalt, cu care subiectul se identifică; indignarea, în schimb, este justificată de soarta favorabilă de care se bucură nedemn sceleratul.

Invidia și bucuria malițioasă sunt, în schimb, vlăstarele unei atitudini etice diferite: invidia ca patimă a caracterului josnic, ce vizează împiedicarea celui alt în efortul de a obține ce i se cuvine, se opune *rivalității ambițioase* capabile să-i recunoască celui alt meritele și dispuse, în consecință, să angajeze cu acesta un raport competitiv, marcat totuși de un anumit cod al onoarei.² Putem observa că mila și indignarea presupun asumarea unui sistem ce ordonează ierarhic anumite valori și aptitudini; invidia și ambiția sunt, în schimb, simptomele unei mentalități egalitare(iste).

Ce este, în fond, fiecare afect analizat mai sus? Este, în primul rând, un semnificant – cauza finală ce orientează activitatea subiectului afectat într-un anumit mod de înscrierea semnificantului în cauză. Natura întrupată și intersubiectivă (inter-afectivă) a fiecărui afect depinde, apoi, de fiecare dată, de un anumit context simbolic.

Imaginar nu înseamnă, deci, lipsit de consecințe. Imaginarul este, în concepția lui Lacan, registrul alienării necesare a subiectului în raport cu adevărul indeterminat – exprimabil, dar ininterpretabil – al dorinței. Afectul imaginar este

¹ Vezi *I Corinteni* 13.

² Aristotel (2019), p. 79-113.

simultan real și ireal – este Realul sub aspectul său destructurant. Afectul este, deci, un act sau o stare? Să spunem că manifestă ambele aspecte: încrederea este un act, adică liantul semnificant al raportului intersubiectiv; suspiciunea este, mai degrabă, o stare, i.e. un afect învârtos, în orice caz ceva ce însingurează de vreme ce-l exclude pe Celălalt. Ceea ce fixează substanța afectului este un act de limbaj.

A acorda încredere celui alt este, în definitiv, totuna cu a formula propoziția/fraza: „Am încredere în tine, iar actul acesta te constituie!”

Nu este oare însăși *situarea afectivă fundamentală* (Heidegger, 2001) tot o consistență de tip Ianus?

Iată câteva exemple: angoasa clinică și angoasa ca afect simbolic (al indeterminării) sau, mai degrabă, angoasa și uimirea, deci, o atitudine etică radical diferită sau, în definitiv, *Bejahung* și *Verwerfung* („forcluziunea”) și formațiunile corespunzătoare.

Afectul și actul de limbaj se suprapun, i.e. ambele sunt acte. Dacă ambele sunt acte, actul pur este radical diferit (de ambele registre). Cele două se suprapun pe ambele axe: afectul este, pe axa simbolică, un act de limbaj ce angajează interacțiunea între subiect și celălalt; pe axa imaginară este o aserțiune „încremenită în proiect”, pentru a credita o sintagmă consacrată.

INTER-CORPORALITATE ȘI INTER-AFECTIVITATE

Vom reconstitui, în cele ce urmează, argumentul lui Thomas Fuchs (2013), conform căruia depresia trebuie privită ca o tulburare a raportului inter-corporal și interafectiv, inter-corporalitatea fiind temeiul afectivității ca inter-afectivitate. Abordarea noastră este, de asemenea, o evaluare critică (dinspre psihianaliza lacaniană) a conceptelor vehiculate de această versiune a psihopatologiei fenomenologice.

Conform abordării psihopatologice dominante în spațiul occidental, depresia este, în primul rând, o tulburare cognitiv-afectivă localizabilă la nivel cerebral; dereglările organice/fiziologice sunt asimilate somatizării și constituie, mai degrabă, o manifestare secundară. În realitate, depresia este pătimită, în majoritatea culturilor, predominant, ca o tulburare corporală. Corpul viu (subiectul întrupat) se prezintă drept unitate între experiența somatică și experiența psihosocială; această unitate funcționează ca un mediu de manifestare a raportului intersubiectiv ori a unei atmosfere ecologice. Situarea afectivă și tulburările *mentale* corespunzătoare sunt astfel procese (inter-)corporale, intersubiective și atmosferice, care decurg dintr-un spațiu intermediar (*in-between*) ori, mai degrabă, un act ce-și desfășoară influența la limita dintre *n* subiectivități întrupate. Corpul (subiectivat, i.e. luat în posesie de subiectul semnificantului) se află deja din totdeauna în legătură cu cealaltă ființă întrupată. De fapt, este vorba despre o *rezonanță senzorială reciprocă* ce constituie natura raportului social. Această rezonanță senzorială determină acordul (acordajul) afectiv la celălalt și asigură, de asemenea, vehicularea anumitor sarcini inter-afective elementare. Fuchs admite că rezonanța

somatică este condiționată de posibilitatea interpretării și/sau (a) recunoașterii expresiei posturale, faciale, gestuale și vocale a celuilalt. Această posibilitate – a interacțiunii inter-locutoare/dialogale – este la rândul său numai o funcție a actului intermediar, a vehiculului atmosferei inter-afective. Corpul viu este, deci, în primul rând, cutia de rezonanță a actului simbolic (intermediar) și abia în mod derivat partener în cadrul unei rezonanțe senzoriale reciproce. Inter-corporalitatea este numele acestei rezonanțe somatice mutuale, iar teza care ghidează argumentul lui Fuchs (2013) este următoarea: „corpul este [deja din totdeauna] imersat în inter-corporalitate; el devine astfel mediul inter-afectivității” (p. 222). Inter-corporalitatea este expresia nemijlocită a actului spiritual intermediar.

Care este obiectivul argumentului lui Fuchs? Depresia (și orice *maladie mentală*) nu este o stare mentală – expresia unei dereglări cerebral-psihologice sau biologice –, ci o alterare a faptului-de-a-fi-în-lume, mai exact, dezacordul („dezacordajul”, *Verstimmung*) rezonanței senzoriale – a *corpului rezonant* – ce condiționează, în cazul omului normal, acordul (inter-) afectiv, i.e. „participarea la un spațiu social comun” (p. 222). Corpul depresiv este solidificarea corpului rezonant; ca atare, acesta devine o barieră pentru interacțiunea subiectului cu ambientul.

Spațiul fenomenal – câmpul experienței intersubiective – este deja, din totdeauna și, cu precădere pentru subiecții capabili de un raport psihosocial normal, încărcat afectiv. Atmosfera afectivă a ambientului (a „spațiului emoțional”) afectează, de fiecare dată, un subiect întrupat, i.e. un corp rezonant (afectabil).

Nu există, ne spune Fuchs (2013), emoții fără senzații corespunzătoare. Emoția este, de fiecare dată, sarcina afectivă a unui semnificant. A fi afectat (mișcat) de o emoție înseamnă, în primul rând, a pătimi o senzație de care subiectul nu este, în primă instanță și cel mai adesea, conștient. În calitate de efect de act semnificant, emoția execută o mișcare circulară: ea afectează corpul senzitiv-rezonant, determinând intenționalitatea inconștientă a acestuia tocmai în direcția obiectului încărcat afectiv. Corpul senzitiv-rezonant, i.e. subiectul întrupat, este tocmai efectul înscrierii semnificantului în realul corporal ori a coalescenței între Inconștient și organism. Emoțiile sunt, în primă instanță și cel mai adesea, resorturi întrupate în vederea interacțiunii dintre subiect și alteritate. Emoțiile nu sunt stări interne – ce s-ar petrece în interiorul organismului sau al aparatului psihic, dimpotrivă, ele sunt cât se poate de perceptibile sub forma expresiilor faciale, gestuale, posturale ori comportamentale. Rezonanța somatică mutuală sau inter-corporală este mediul circularității ori al naturii retroactive a emoției: corpul meu este afectat (pe temeiul aptitudinii sale senzitive și chinestezice) de expresia emoțională a celuilalt; senzațiile și, în genere, reacțiile somatice generate de expresia celuilalt sunt, la rândul lor, perceptibile și afectează retroactiv calitatea (intensitatea) sentimentului în cauză și, deopotrivă, reactivitatea emoțională a celuilalt. Inter-corporalitatea este, ne spune Fuchs, fundamentul empatiei.

Nu este, totuși, circularitatea afectivă, condiționată de mecanismul rezonanței inter-corporale, reductibilă la o explicație circulară a fenomenului? Cum poate distinge actul inconștient-intențional al corpului rezonant între diferitele afecte; cum poate recunoaște această cutie de rezonanță, care ar trebui să fie un spațiu vid pentru a putea rezona, că expresia x aparține afectului y ? Care este, cu alte cuvinte, structura rezonanței inter-corporale? Retroacțiunea este deja un mecanism simbolic, iar orice sistem ce se dezvoltă prin intermediul retroacțiunii (interacțiunea fiind, în fond, efectul retroactiv al polului semnificant) presupune inconștientul structurat ca un limbaj, ca un câmp al influenței Celuilalt.

Rezonanța inter-corporală este, deci, substratul, condiția internă de posibilitate și mediul afectivității ca inter-afectivitate. O „afectare inter-corporală reciprocă” este condiția afectului împărtășit. Inter-afectivitatea are, evident, o preistorie: emoțiile survin și sunt simultan imersate în „interacțiunea binară” dintre copil și adultul însărcinat cu creșterea sa. Este vorba, în termenii lui Fuchs (2013), despre o tendință (nativă?) spre *mimare* (imitare) și *sincronizare* a expresiilor faciale, posturale, verbale, psihomotoare etc. Sincronizarea ori chiar *convergența emoțională* este, pentru a utiliza un jargon muzical, un soi de acordaj afectiv, de unde termenul german *Stimmung* pentru dispoziția afectivă.

Jocul inter-afectiv sugerează o reflectare reciprocă speculară, i.e. strict imaginară a emoțiilor. Dar sensul expresiei emoționale nu se poate fixa dacă afectul în cauză nu este ancorat simbolic, i.e. în lipsa ancorajului simbolic al Celuilalt. Interacțiunea binară (fantasmatică) trebuie fisurată, deci susținută de intervenția (traumatică) a funcției semnificante. Abia această intervenție injectează deja structura la nivelul dimensiunii senzoriale a afectului. Am putea spune că acordul afectiv dintre subiect și celălalt este, în primul rând, acordaj la semnificant, adică sincronizare (asimptotică) între subiect și limbaj.

Dispoziția (situarea) afectivă condiționează posibilitatea raportului intențional la alteritate, dezvoltând lumea ca fapt-de-a-fi-în-lume, infiltrând și colorând întregul câmp al experienței (fenomenale). Situația afectivă tinde să estompeze diferența dintre subiect și obiect, reliefând relația de condiționare reciprocă între acestea, relativizând limitele extensibilității celor două registre:

dispoziția afectivă este atmosferică (ambientală); ea colorează afectiv ambientul în ansamblu și fiecare situație în parte.

Aceasta include, apoi, „*sentimentul* de fundal [transcendental] al propriului corp”, care se referă la senzația de suplețe și prospețime în cazul bunei dispoziții ori la senzația de apăsare și osteneală în cazul dispoziției depresive.

O categorie distinctă este reprezentată de „sentimente existențiale”, care implică (aproape automat) raportarea la celălalt (alteritate): elăția, serenitatea, tristețea, melancolia și de asemenea senzațiile de deschidere sau constricție, libertate sau captivitate, vulnerabilitate sau ocrotire, familiaritate sau straniețate (alienare), realitate sau irealitate (cu versiunea sa patologică: derealizare), vitalitate sau letargie ș.a.m.d.

Inter-afectivitatea este precum o sferă în care subiectul afectului este imersat încă înainte de parturiție; centrul sferei este corpul experienței intersubiective („*the lived body*”), i.e. un corp afectabil și rezonant, capabil să medieze participarea subiectului la spațiul comun al acordului (acordajului) afectiv (Fuchs, 2013. p. 225).

Dacă, deja, Aristotel trata afectivitatea cu instrumentarul retoricii și dacă putem considera afectul, în urma experienței analitice, drept efect de semnificant, putem emite, în lumina înțelegerii fenomenologice a fenomenului în chestiune, următoarea ipoteză: *afectul ca efect de semnificant* înseamnă, concret, somatizare a actului de limbaj.

Emoțiile sunt modalități ale faptului-de-a-fi-în-lume – efecte ale unui „acordaj pre-reflexiv la ceilalți” (p. 225); noi am spune: ale unui acordaj pre-reflexiv la Celălalt. În concepția lui Fuchs, marcată de anumite studii etnografice (de antropologie culturală), emoțiile trebuie înțelese în cadrul unui limbaj ce formalizează o interacțiune socială organizată în cadrul unui anumit cod etic. El pare a sesiza, așadar, legătura dintre afect și dimensiunea simbolică, dar o reduce pe cea din urmă la interacțiunea socială, de vreme ce consideră emoțiile a fi expresii ale convenției socioculturale.

Dispoziția depresivă ca tulburare inter-afectivă

Starea depresivă este o stază a inter-corporalității: o solidificare a corpului rezonant ce conduce la paralizia rezonanței emoționale și alterarea (în cazul depresiilor psihotice, la pierderea completă) a acordajului simbolic-imaginar la alteritate. Sentimentele existențiale (cu caracter inerent intersubiectiv) sunt alterate sau complet suprimate. Există, am fi tentați să credem, o corespondență între senzația de segregare a corpului rezonant și sentimentul de alienare, dar Fuchs (2013) stabilește aici o ilegală relație cauzală: senzația de segregare *declanșează* („triggers”) episodul depresiv la nivel psihosocial (inter-afectiv).

Care este atunci cauza solidificării ori a dereglării funcționale a corpului rezonant?

Relația cauzală este, mai degrabă, un cerc vicios (*Teufelskreis*): o anumită experiență psihosocială (sociolingvistică?) nefastă produce depresia ca reacție psihofiziologică corespunzătoare experienței intersubiective în cauză; reacția determină însă, la rândul său, intensificarea senzației de segregare și a sentimentului de alienare. Experiența sociolingvistică cu pricina descrie, conform concepției clinice a lui Lacan (1981/1997), returul semnificantului forclus și imposibilitatea subiectului de a-l integra (ca indeterminare).

Oricare ar fi cauza subiectivă, Fuchs descrie foarte sugestiv depresia ca reacție psihofiziologică: materializarea, densificarea, i.e. „reificarea” corpului înseamnă anihilarea aptitudinii (calității) sale de corp rezonant; corpul solid (de consistență cadaverică) opune rezistență intenționalității și pulsionii, blocând schimbul între corp și ambient și producând epuizarea (anihilarea) dorinței. Debranșării organismului de

la ambianță îi corespund diverse disfuncții neurofiziologice, metabolice, imunologice, bioritmice etc. O „inhibiție psihomotorie” progresivă duce la reducerea „spațiului senzomotor” până în punctul stupoarei. Rigiditatea generalizată afectează în ansamblu expresivitatea facială, gestuală, verbală și comportamentală. De-subiectivarea nu este, totuși, niciodată completă: limita reificării este atinsă în punctul în care subiectul este infiltrat de o angoasă permanentă și o insuportabilă durere caracteristică totalei insensibilități.

Rigiditatea, constricția ce ia realmente în posesie corpul, conduce, pe de o parte, la pierderea rezonanței inter-corporale și, pe de altă parte, la dereglarea – mediată de percepția senzorială – a intenționalității.

Corpul depresiv își pierde expresivitatea, (subiectul) devenind astfel inaccesibil „percepției empatică” a celuilalt (Fuchs, 2013, p. 227–28). În depresie, subiectul (întrupat) este încapsulat, corpul (altminteri rezonant) devenind prizonierul propriei sale materialități. Încapsularea în cauză întrerupe „sincronizarea” expresiilor somatice – ce caracterizează interacțiunea (socială) normală, în cadrul căreia „înțelegerea empatică” funcționează pe suportul unei „percepții mimetice” ce definește corpul rezonant.

Pierderea afectibilității corporale duce, de asemenea, la estomparea semnificației (valorii) afective a ambianței. Pacientul nu mai poate fi afectat de, deci nici nu mai poate *intenționa* lucrurile, situațiile, persoanele care-l înconjoară. Semnificantul forclus, care-l confruntă subit, actul (de limbaj) care-l interpelează și pe care nu-l poate integra, suprimă, am putea spune, raportarea intențională (la alteritate) și atomizează subiectul, transformându-l: din act-în-vedere-celuilalt într-un lucru (obiect) printre alte lucruri.

În cazul depresiei severe (psihotice), dereglarea senzitivă este atât de intensă, încât subiectul devine complet incapabil să mai dezvolte afecte încadrabile în „spațiul comun al acordului afectiv”. Depresia psihotică șterge diferența dintre emoție și experiență somatică (somatizare): în stadiile avansate ale acesteia, „emoția constrictoare” capătă forma „agoniei continue” (Fuchs, 2013, p. 229).

Subiectul afectului este redus, în ciuda ori, mai degrabă, din cauza pierderii afectibilității, la experiența unor afecte caracteristice depresiei, precum culpabilitatea, angoasa sau disperarea. Aceste afecte dețin următoarele proprietăți:

- Sunt afecte ale segregării și atomizării – au funcția de a separa subiectul de alteritate.
- Ele corespund stazei depresive a reificării, i.e. senzațiilor de constricție și rigiditate.
- Sunt simptome ale dispoziției depresive, i.e. ale segregării atomizante a subiectului; obiectele intenționale ale acestora sunt de aceea arbitrare. Este vizibilă astfel, în cazul delirului de culpabilitate, relația intimă dintre afect și act de limbaj.

Ajungem în punctul central al argumentului lui Fuchs, referitor la derealizare și/sau depersonalizare.

„Depersonalizarea afectivă” (de-subiectivarea/de-simbolizarea) este trăsătura distinctivă a depresiei psihotice. Fenomenul este caracteristic mai multor entități clinice: *Entfremdungsdepression*, delirul *Cotard* (*melancholia anestetica*) ca o fază terminală a tulburărilor afective și/sau delirul *Capgras* ca o extremitate a tulburărilor paranoide. Calitatea afectivă a percepției și, implicit, a dimensiunii perceptibile este anihilată. Spațiul ambiant este distrus (descărnat) și îi apare pacientului ca o „rețea abstractă de obiecte” indiferente (lipsite de interes). Depersonalizarea poate dobândi, în anumite cazuri, forma delirului nihilist (*Cotard*), căruia-i corespunde o *corpsificare* a sensibilității: lumea subiectului este vidă de sens, subiectul însuși devine un soi de cadavru ce asistă neputincios la propria-i descompunere. Depersonalizarea sau derealizarea se explică prin pierderea conștiinței pre-reflexive de sine a corpului („*background feeling of the body*”) – a actului ce conferă experienței fenomenale sentimentul/sensul („*sense*”) realității.

O altă componentă a derealizării este sistarea ori denaturarea raportării la celălalt. Recunoașterea celuilalt ca identitate familiară depinde, ne spune Fuchs, de funcționarea rezonanței inter-corporale (elementare) ce condiționează acordajul afectiv la celălalt. Rezonanța cu pricina constituie „natura pre-reflexivă” a încrederii intersubiective, iar cea din urmă reprezintă liantul „ante-predicativ” dintre subiect și alteritate. Faptul că depresia psihotică afectează tocmai temelia subiectivității, i.e. încredințarea ca *situare afectivă fundamentală*, poate însemna că liantul semnificativ-afectiv nici măcar nu s-a constituit – că semnificativul încrederii a fost forclus din fașă. Există, ne spune Fuchs (pe urmele lui Varga, 2012, *apud* Fuchs, 2013), un soi de circuit integrat între inter-afectivitate, încredere funciară și sens (sentiment al realității): realitatea își păstrează familiaritatea numai în măsura în care rămâne infiltrată de rezonanță (inter-)afectivă și o „semnificație practică” comună, i.e. în măsura în care este comunicabilă. Integrarea pre-reflexivă și ante-predicativă între sens și afect (încredere) este totuna cu încorporarea vorbirii constituante, condiționată de coalescența dintre semnificativul fundamental și organism. Încrederea este primul act al întrupării actului de limbaj – o primă somatizare ce reglează, în condiții normale, însăși funcția organică.

Ultima parte a argumentului lui Fuchs (2013) descrie delirul de culpabilitate caracteristic depresiei severe.

Fuchs reproduce, în acest punct, următoarea ipoteză: o „angoasă instinctiv-primitivă de separare” ori o „conștiință punitivă arhaică” se opune în calitate de contraparte dialectică „încrederii mutuale funciare” ce constituie inter-afectivitatea pre-reflexivă, i.e. tocmai mediul natural al raportului social.

Realitatea subiectului are, în definitiv, o constituție (structură) intersubiectivă.

Capacitatea ec-statică (*ekstasis*) de a prelua, i.e. de a te identifica cu perspectiva celuilalt, este condiționată de existența unui „spațiu inter-afectiv comun”, pe care Fuchs îl asociază setului de certitudini (propoziții elementare despre lume) ce constituie, în concepția lui Wittgenstein (1969/2013, *apud* Fuchs, 2013), temeiul oricărui posibil joc de limbaj. Relația pre-reflexivă la alteritate,

ancorată într-o încredere funciară în Celălalt – câmp al semnificantului –, condiționează aptitudinea empatiei, a identificării.

Să revenim, însă, la problema conștiinței punitive. Conștiința morală este, din start, ambivalentă, de vreme ce se formează ca introiectare a interdicției (aplicate juisării), amplificată de spectrul unei sancțiuni ce se prezintă de regulă sub forma „retragerii afecțiunii” ori a excluderii. Experiența segregării – a însingurării – este resimțită de subiectul-în-formare ca angoasă și sub forma unei „constricții corporale dureroase”. Constricția corporală, resimțită ca separare și repudiare și însoțită de „angoasă existențială” și pierderea acordului afectiv, *reactivează*, în cadrul depresiei, sentimentul primitiv de culpabilitate ori, ceea ce este totuna, aceea conștiință punitivă arhaică. Descrierea aceasta fenomenologică foarte expresivă nu reușește să furnizeze, totuși, o explicație a fenomenului (aflat) sub investigație.

Cauza depresiei ca solidificare a corpului rezonant nu este încă clară: în cazul subiectului-în-formare, separarea reală sau spectrul acesteia angoasează sub forma constricției corporale; în cazul depresiei, situația este inversată, constricția corporală fiind fenomenul inițial, angoasa de segregare legată de pierderea acordului afectiv și sentimentul de culpabilitate fiind fenomene secundare. Poate că ceva este în neregulă cu ipoteza: Lacan (2004/2016) spune că subiectul se angoasează, mai degrabă, de prezența excesivă și invazivă a Celuilalt decât de absența sa, i.e. de prezența unei juisări necastrate și mortifere ce amenință să sufocă constituirea dorinței. Instalarea rigidității corporale este, deci, inexplicabilă prin angoasa de castrare (termenul freudian pentru angoasa de separare). Raportul disfuncțional la limbaj (la exigențele etice ale semnificantului) caracterizează structura psihotică; depresia severă este probabil numai staza acestei tulburări preistorice.

De ce dobândește sentimentul de culpabilitate, în cazul depresiei psihotice, aspectul delirului, lucru care ne îndreptățește să vorbim în acest caz de delir de culpabilitate sau „depresie delirantă”? Pierderea raportului ante-predicativ la celălalt (a rezonanței inter-corporale) suprimă ec-staza, forțând identificarea subiectului cu starea sa depresivă.

Vina, nefiind o relație intersubiectivă, devine lucrul sau obiectul (*mic a*) cu care subiectul se identifică. Această identificare este echivalentă cu o „completă obiectivare sau reificare” a subiectului; actul în cauză este inconturnabil. Subiectul este „vinovat ca atare”, iar remușcarea și iertarea, i.e. actele care-l implică structural pe celălalt, devin imposibile.

Am putea spune că întregul spațiu inter-afectiv (comun) suferă, în cazul depresiei delirante, o implozie – (subiectul) fiind redus la juisarea de a fi dejecția universală, care solicită aneantizarea. În cazul psihozei melancolice subiectul devine realmente obiectul ce se cere aruncat în *întunericul cel mai din afară* (*outer darkness*)³, de unde sinuciderea prin defenestrare.

³ Matei 8:12, 22:13 și 25:30.

Dispoziția delirantă în schizofrenie

Percepția normală (adevărată) constă în unitatea dialectică dintre intenționalitatea pre-reflexivă a corpului rezonant și intenționalitatea sintetică a conștiinței (de sine); între „asimilarea mimetică” realizată de corpul rezonant și „recunoașterea obiectivă” realizată de actul sintetic al conștiinței transcendente; între o semnificație senzorială și un sens comun – intersubiectiv, în fine, între senzație și *apercepție*.

Percepția este, în concepția lui Husserl (1950, 1952, 2009, apud Fuchs, 2005), un *act intențional* ce vizează activ obiectul ca atare. Este vorba despre „intenționalitatea sintetică a percepției”, care identifică din start dimensiunea semnificantă a obiectului („sensul [său] noematic”), dincolo de diferitele sale aspecte imaginare – operație ce condiționează posibilitatea recunoașterii.

Actul intențional constituie obiectul percepției ca *unitate semantică*, integrând obiectul intențional și conceptul corespunzător; este operația ce face ca ideea lucrului în cauză să fie co-percepută (apercepută). Fiecare percepție este, așadar, simultan conștientizare a sensului obiectului perceput. Realitatea subiectului normal-nevrozat are, în concepția lui Fuchs (2005), o structură intersubiectivă: *percepția intențională este structurată*, în definitiv, *de noțiuni comune* (p. 138).

Însă conștientizarea, în cadrul actului perceptiv, a semnificației comune este, în realitate, un act de limbaj ce-și constituie obiectul: recunosc obiectul *x* ca obiect comun numai în măsura în care-l pot numi. Actul intențional ca act de limbaj constituie obiectul, nu ca un spectru ori o caricatură, ci ca obiect concret, relevant pentru subiect.

Celălalt aspect al percepției este, cum spuneam mai sus, intenționalitatea pre-reflexivă a corpului rezonant, care permite încorporarea obiectului, i.e. constituirea unui spațiu comun între obiect și subiectul întrupat, ancorând, deci, simpla imagine în domeniul relevanței inter-afective. Lumea este, pentru a reproduce o expresie consacrată, carne din carnea trupului.

Unitatea dintre intenționalitatea senzorială (a corpului) și intenționalitatea sintetică (a conștiinței) este, spuneam la început, tensionată: componenta activă (intențională) tinde, în mod natural, să castreze înclinația transgresivă a componentei senzoriale (juișării corporale), i.e. să limiteze expresivitatea sălbatică a semnificantului.

În cazul schizofreniei, dispoziția delirantă și, mai apoi, percepția delirantă care îi urmează ori o însoțește sunt expresia destrucției ori a distrugerii componentei intenționale sau, mai degrabă, a disocierii celor două componente, decuplare ce are ca efect manifestarea invazivă – la nivelul câmpului perceptiv – a unei expresivități senzoriale complet dezordonate. Degradarea afectivității și a percepției are loc în doi pași: ambientul dobândește, ca efect al derealizării, un aspect straniu (sinistru), artificial, obscur. Lucrurile își pierd concretețea obișnuită și „semnificația [inter-afectivă] familiară”. Unitatea situației se îmbucătățește, iar obiectele se prezintă izolate unele de altele și de contextul care le ancorează, în mod normal, într-o rețea simbolică. Fiind incapabil să vizeze activ, să descifreze semnificația comună a obiectului ori a situației concrete, subiectul devine victima unei „inversiuni a intenționalității”: aceasta

este transferată asupra realității dominate, de acum, de o „intenționalitate anonimă” și persecutoare ce-l vizează neînterupt. Rețeaua simbolică se destructurează, fiind înlocuită cu o nouă rețea de „semnificații auto-referențiale”.

„Paralizia intenționalității”, caracteristică dispoziției delirante, este urmată de instalarea percepției delirante: subiectul fiind incapabil să mai vizeze (*intenționeze*) obiectele prin intermediul „actelor noetice”, percepția devine un „receptacol pasiv de imagini”. Aspectele parțiale ori particularitățile câmpului perceptiv își afirmă, nestingherite, expresivitatea, penetrându-l, de pildă. Scoaterea din funcțiune a intenționalității (a actului noetic) capabile să țină la distanță expresivitatea ambientului atrage după sine dizolvarea diferenței dintre subiect și obiect (intențional) și fuziunea dintre corp și ambient, i.e. extensia la infinit a ec-stazei corporale. Am putea spune că paralizia intenționalității merge mână în mână cu anihilarea rezonanței inter-corporale, pentru că hipertrofia halucinatorie a rezonanței senzoriale este totuna cu dizolvarea sa. Expresivitatea copleșitoare a corpului rezonant transformat, în urma fuziunii cu ambientul, într-o „unică suprafață senzorială” corespunde, ne spune Fuchs (2005), cu intruziunea „conștiinței onirice”.

ÎN LOC DE CONCLUZIE

Vedem bine cum afectivitatea (dispoziția delirantă), percepția (derealizată) și delirul (ca soluție simbolic-imaginară) formează, în cazul psihozelor, o unitate (dis)funcțională.

Așa-numita conștiință onirică nu este altceva decât o denumire inadecvată a inconștientului freudian, aflat, în cazul subiectului psihotic, cum se spune, sub cerul liber. Noțiunea respectivă este nepotrivită, pentru că sugerează o ilegală continuitate între conștiință (aspectul imaginar al realității intersubiective) și dimensiunea simbolică a subiectului.

Dezarticularea dintre intenționalitatea senzorială și intenționalitatea sintetică, prezentată de către psihiatria fenomenologică drept cauză a declanșării psihotice, poate fi, în definitiv, numai expresia ulterioară a unei non-diviziuni structurale între semnificant și dimensiunea sa simbolic-imaginară. Evenimentul ce conduce la declanșarea psihozei este, în concepția lui Lacan (1981/1997), returul – într-un real nedivizat – al semnificantului forclus. Ce presupune sau ce implică returul în cauză?

S-ar putea spune că știința empirist-pozitivistă se caracterizează, *ab initio*, printr-o deficiență de natură etică, care se referă la modul în care științele exacte sunt structurate în jurul unui act, pe care psihanaliza îl definește ca *forcluziune a subiectului* (Lacan, 1974/2014; Soler, 1993/2017). Forcluziunea subiectului este, concret, operația, caracteristică explicației naturaliste, de a reduce boala mintală la o cauzalitate organică.

Fuchs (2013) denunță, așa cum am văzut⁴, tendința psihopatologiei occidentale (dominate de neuroștiințe și cognitivism) de a trata boala psihică drept tulburare cognitiv-afectivă, localizabilă la nivel cerebral. Dar nu pătimește abordarea fenomenologică de aceeași deficiență etică, de vreme ce nu alocă subiectului niciun loc la limita dintre intenționalitatea senzorială și intenționalitatea sintetică? Echilibrul dintre cele două tipuri de intenționalitate și, mai mult, însăși diviziunea în cauză nu se pot susține dacă semnificantul nu s-a înscris, în prealabil, ca loc din care subiectul (inconștientului) să poată distinge și, deci, să reflecteze ori să valideze relația dintre corp și imaginea (sa) speculară, dintre percepție și gândire conștientă, dintre real și realitate.

Rostirea numelui în *stadiul oglinzii* (1966/2006) operează disjuncția necesară dintre organism și reflexia sa speculară, condiționând simultan instituirea subiectului (logic) tocmai în spațiul intermediar ori la frontiera dintre cele două consistențe. Abia acest act de limbaj permite apoi diviziunea subsecventă a fiecărui registru: a realului între *obiect mic a* (*obiectul-cauză a dorinței*) și corp rezonant, i.e. doritor/vorbitor și; a actului de limbaj între semnificant (dimensiunea sa simbolică) și semnificat (aspectul său intersubiectiv) și, în fine, a imaginarului între identitate (corpul simbolic) și *identificare* (corpul imaginar constituit de o inter-corporalitate binară).

Diviziunea dintre intenționalitatea (expresivitatea) corpului rezonant și intenționalitatea sintetică (a conștiinței) corespunde astfel diviziunii necesare dintre semnificant și concept. Schizofrenul lui Fuchs este penetrat și, în final, anihilat de expresivitatea sălbatică (dimensiunea reală) a semnificantului tocmai în măsura în care nu este (încă) un subiect (divizat), i.e. în măsura în care a forclus, *ab initio* și în mod radical, posibilitatea înscrierii sale ca reprezentant al semnificantului, ca funcție într-un sistem logic (simbolic).

Inter-corporalitatea și/sau inter-afectivitatea nu se pot susține ca relație binară.

Există o diferență între act și raport intențional, care corespunde diferenței dintre semnificant sau proliferare numenală (Lacan, 1986/1997) și concept sau relație intersubiectivă – determinabilă la nivelul unui cod sociolingvistic dat. Raportul dinamic dintre act și raport intențional este, în mod necesar, discontinuu: discontinuitatea este rezolvată prin aceea că actul se înscrie la nivelul raportului intențional – dintre grupul nominal (S) și grupul verbal (P) tocmai ca element logic ce asigură operativitatea funcției. Altfel spus, S poate să vizeze (să intenționeze) P numai în jurul axei subiectului logic, i.e. numai în măsura în care acesta este deja constituit – ca (efect de) act semnificant.

⁴ Vezi partea introductivă a capitolului trei.

BIBLIOGRAFIE

- Aristoteles (2019). *Rhetorik* (G. Krapinger, traducător). Stuttgart: Reclam.
- Fuchs, Thomas (2013). Depression, Intercorporeality, and Interaffectivity. *Journal of Consciousness Studies*, 20, No. 7–8, 219–38.
- Fuchs, Thomas (2005). Delusional Mood and Delusional Perception – A Phenomenological Analysis. *Psychopathology*, 38(3):133–139.
- Heidegger, Martin (2001). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Lacan, J. (2016, 2004). *Anxiety · Book X* (A. R. Price, traducător). Cambridge: Polity Press.
- Lacan, J. (1997). *The Ethics of Psychoanalysis · Book VII* (D. Porter, traducător). New York, London: W. W. Norton & Company (lucrarea inițială apărută în 1986).
- Lacan, J. (2014). There can be no crisis of psychoanalysis (D. Broder, traducător). Citit de la: <https://www.versobooks.com/blogs/1668-there-can-be-no-crisis-of-psychoanalysis-jacques-lacan-interviewed-in-1974>.
- Lacan, J. (2006). The Mirror Stage as Formative of the *I* Function as Revealed in Psychoanalytic Experience. *Écrits* (75-81). New York, London: W. W. Norton & Company (lucrarea inițială apărută în 1966).
- Lacan, J. (1997). *The Psychoses · Book III* (Russell Grigg, traducător). London, New York: W · W · Norton & Company (lucrarea inițială apărută în 1981).
- Soler, C. (2017). Mania: păcat de moarte (V. Ciomoș, traducător). În V. Ciomoș și R. Țurcanu (Ed.), „Nu e Nebun Cine Vrea”. *Introducere în psihanaliza lacaniană · Teoria și clinica psihozelor* (p. 59-83). Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană.
- Wittgenstein, L. (2013). *Despre Certitudine* (Ion Giurgea, traducător). București: Humanitas (lucrarea inițială apărută în 1969).
- Zahavi, D. (1998). Brentano and Husserl on Self-Awareness. *Études Phénoménologiques*, 27/28, 127–168.